

Abstract. The article examines the potential of the expositions of the Vinnytsia Literary and Memorial Museum of Mykhailo Kotsyubynskiy in the study of the writer's family. For this purpose, his genealogy, the conditions of his growth, upbringing and personality development, the significance of the Kotsyubynski family for the cultural life of Vinnytsia were traced. The history of the museum building is shown. The role of Khoma Kotsyubynskiy in its preservation and initiation of the museum space is traced. An analysis of the interior of the Vinnytsia Literary and Memorial Museum of Mykhailo Kotsyubynskiy was carried out. The exhibits related to the family, which are kept in the museum, are described in detail and their importance for passing on the memory of a prominent figure to future generations is determined.

Keywords: Mykhailo Kotsyubynskiy, family, museum, exhibit.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Михайло Коцюбинський і Вінниччина. URL: http://old.library.vn.ua/publications/2014/Kocybinskij_i_vinnicyna.html (дата звернення: 12.03.2023).
2. Єременко Н. Музей Михайла Коцюбинського у Вінниці. *Сторожки Поділля*. Вип. № 1. 2008. С. 21–23.
3. Офіційна сторінка Вінницького літературно-меморіального музею Михайла Коцюбинського. URL: <http://kotsubynsky.vn.ua/about-us/> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Літературно-меморіальний будинок-музей М. Коцюбинського (м. Вінниця). URL: <https://drymba.com/uk/1036287-literaturno-memorialnyy-budynok-muzej> (дата звернення: 12.03.2023).

УДК 001:061.1(100):341.16:[930.85:719](477)

РОЛЬ ЮНЕСКО У ЗБЕРЕЖЕННІ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

В. С. Боднарчук, І. Ю. Чарських

Анотація. У статті розкривається роль та значення ЮНЕСКО та світової громадськості у збереженні пам'яток культурно-історичної спадщини, які зазнають руйнації у місцях воєнних конфліктів. Особлива увага приділена пам'яткам весвітньої культурної спадщини України, яким загрожує руйнація під час бойових зіткнень. Проаналізовано масштаби втрат культурного потенціалу України на цьому етапі та намічені шляхи збереження культурної спадщини, зокрема за допомогою привернення уваги широкого загалу до цієї проблеми. Особлива увага звернена на дані, зібрані ЮНЕСКО, про пошкоджені культурні об'єкти в Україні.

Ключові слова: ЮНЕСКО, культурна спадщина, воєнні конфлікти, Україна, пам'ятки культури, туристичні пам'ятки.

У сучасному глобальному світі ЮНЕСКО – найавторитетніша міжнародна організація, що займається збереженням культурної спадщини. За понад 70 років свого існування вона стала великим науково-методичним центром, який розробив естетичні та правові норми у сфері збереження та використання пам'яток культурної спадщини. Проблематика культурної спадщини у сучасних умовах надзвичайно актуальна та багатогранна, вона також має виражений міждисциплінарний характер, і через це ЮНЕСКО бере на себе складні функції, пов'язані з розробкою єдиних методологічних підходів у галузі міжнародної культурної політики. Необхідність розробки єдиних підходів диктується зростаючою загрозою для пам'яток історії та культури і у минулому ХХ ст., і у нинішньому ХХІ ст.

Уже на початку ХХ ст. внаслідок індустріалізації та руйнівних наслідків Першої світової війни виникла серйозна проблема охорони культурної спадщини, ще більшою мірою вона загострилася під час Другої світової війни. Уряди низки країн сприяли активізації спільних дій у галузі міжнародного співробітництва та розвитку міжнародного права на сфері охорони та актуалізації культурної спадщини [1].

Виклики, кинуті сучасній цивілізації з боку війн та міжнародного тероризму, загрожують не лише сталому розвитку сучасного суспільства, але самому його існуванню, зокрема – у частині збереження культурної ідентичності. Зі свого боку, проблема культурної ідентичності сьогодні виходить далеко за межі національної і навіть світової культури. Культурна ідентичність стає найважливішим елементом суверенності сучасних держав, збереження культурного різноманіття, джерелом безперервного та стійкого розвитку.

Через це традиційні цілі та завдання ЮНЕСКО ускладнюються і розширюються у бік формування принципів та інститутів сприяння органам державної законодавчої та виконавчої вла-

ди, органам місцевого самоврядування, інститутам громадянського суспільства та широким верствам громадськості у збереженні та використанні світової культурно-історичної спадщини [2].

Через війну історична та культурна спадщина України знаходиться у небезпеці. Як відомо, історичні пам'ятки в місцях конфліктів дуже часто руйнуються, часом навіть навмисно. ЮНЕСКО закликає сторони, залучені до конфлікту, захищати культурну спадщину своєї країни і не допускати її подальшого знищення.

Посилена загроза культурно-історичній спадщині України почалася ще з анексії Криму у 2014 р., коли було пошкоджено чи пограбовано сотні культурних, мистецьких, наукових, освітніх і релігійних установ, місць і робіт, а низка художників і фахівців із питань культури і спадщини не можуть займатися своєю професією.

Міжнародна співпраця України та ЮНЕСКО в культурному напрямі полягає в забезпеченні ефективного виконання Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (1972 р.). У цьому контексті ведеться робота щодо вжиття заходів, спрямованих на збереження, покращення стану та використання українських об'єктів, що вже знаходяться у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також включення нових українських об'єктів матеріальної та нематеріальної спадщини, сприяння міжкультурному діалогу. Список всесвітньої спадщини налічує понад тисячу об'єктів. Його розширення спрямоване на захист природних та культурних надбань, що мають виняткову загальнолюдську цінність. До згаданого списку можуть бути включені і об'єкти культурної спадщини, і природні об'єкти, головна вимога до яких – автентичність та цілісність [3].

У документах ЮНЕСКО про пошкоджені культурні об'єкти в Україні станом на 17 березня 2023 р. зазначено про пошкодження 247 об'єктів за час війни в Україні, серед них – 107 релігійних об'єктів, 20 музеїв, 89 будівель, що являють історичний та/або художній інтерес, 12 бібліотек, 19 пам'ятників, серед них зокрема: турецька криниця XVIII ст., пам'ятник у Гурівці; Ісламський культурний центр «Бісмилла» в Севеодонецьку; дерев'яна церква Всіх Святих, Скит і Свято-Успенська Лавра у Святогірську; Федерація грецьких товариств України, Культурний центр у Маріуполі; Меморіал жертвам Голокосту «Дробицький Яр», Меморіал жертвам тоталітаризму (збудований у 1991–2000 рр.) у Харкові; частина Тростянецького музейно-виставкового центру та ін. Масштаби пошкоджень будівель різні. Пожежа внаслідок постійних і сильних бомбардувань знищила дерев'яну забудову XVI ст. у Святогірську, а Одеський художній музей зазнав незначних пошкоджень вибуховою хвилею архітектурних елементів, як-от вікна та двері. Однак ракетним ударом по порту Росія також поставила під загрозу історичний центр Одеси, який запропонований до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Задokumentовано знищення Маріупольського драматичного театру імені В. Г. Короленка, Центральної міської бібліотеки та Центру сучасного мистецтва і культури імені Архипа Куїнджі. Місцезнаходження 25 картин української художниці-самоучки Марії Примаченко, які зберігалися в Іванківському історико-краєзнавчому музеї, не визначено. У своїй заяві 3 березня 2022 р. ЮНЕСКО висловила глибокий жаль щодо «повідомлень про пошкодження робіт знаменитої української художниці Примаченко, ювілею якої ЮНЕСКО присвятила 2009 рік».

Із перших днів війни ЮНЕСКО висловлює глибоку стурбованість подіями в Україні та працює над оцінкою збитків у сферах своєї компетенції (зокрема у сфері освіти, культури, спадщини та інформації), а також над запровадженням заходів із надання невідкладної підтримки. Генеральний директор ЮНЕСКО Одрі Азуле закликає «охороняти українську культурну спадщину, яка є свідченням багатой історії країни, та включати сім об'єктів Всесвітньої спадщини, зокрема у Львові та Києві; міста Одесу та Харків, що є членами Мережі творчих міст ЮНЕСКО; національні архіви, деякі з яких включені в Реєстр ЮНЕСКО “Пам'ять світу”; місця вшанування пам'яті жертв трагедії Голокосту... Ми повинні берегти цю культурну спадщину як свідчення минулого, але також як вектор миру на майбутнє, яке міжнародне співтовариство має захищати та зберігати для майбутніх поколінь. Також задля захисту майбутнього навчальні заклади повинні вважатися святинями» [4].

У межах своїх повноважень ЮНЕСКО вимагає негайного припинення нападів на цивільні об'єкти, як-от школи, університети, меморіальні об'єкти, культурні та комунікаційні інфра-

структури, і висловлює жаль з приводу жертв серед цивільного населення, зокрема студентів, викладачів, художників, науковців та журналістів. ЮНЕСКО рішуче засуджує напади на освітні заклади, у сфері культури ЮНЕСКО наголошує на зобов'язаннях міжнародного гуманітарного права, зокрема Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. та двох протоколів до неї (1954 і 1999 рр.), утримуватися від заподіяння шкоди культурним цінностям, і засуджує всі напади та пошкодження, завдані культурній спадщині в усіх її формах в Україні. ЮНЕСКО також закликає до імплементації в повному обсязі Резолюції 2347 Ради Безпеки ООН.

ЮНЕСКО наразі внесла до свого списку сім українських об'єктів всесвітньої культурної спадщини, а також вісім біосферних заповідників і чотири об'єкти нематеріальної спадщини. Проте в Україні є значно більше цінностей та надбань, які повинні займати місце у списку ЮНЕСКО, тому ще сімнадцять об'єктів включено до попереднього списку ЮНЕСКО [5].

З метою запобігання нападам, ЮНЕСКО у тісній координації з українською владою працює над тим, щоб якомога швидше позначити ключові історичні пам'ятки та місця по всій Україні відмітною емблемою Гаазької конвенції 1954 р., що є міжнародно визнаним сигналом для захисту культурних пам'яток спадщини у випадку збройного конфлікту. До того ж ЮНЕСКО звернулася до української влади з метою організації зустрічі з директорами музеїв по всій країні, щоб допомогти їм реагувати на нагальні потреби щодо збереження музейних колекцій та культурних цінностей. У співпраці з ІМІТАК / ІМОЗАТ ЮНЕСКО буде продовжувати моніторинг збитків, завданих об'єктам культурної спадщини шляхом аналізу супутникових знімків.

Важливим напрямом співпраці України з ЮНЕСКО також є питання оформлення культурних пам'яток, видатних діячів та історичних подій України до спадщини та календаря ЮНЕСКО задля їх пам'яті та збереження. Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО містить найцінніші надбання культури світу природного середовища. Україна присутня у світовій спадщині.

Обсяг проблеми співробітництва України з ЮНЕСКО надзвичайно великий, адже через загострення ситуації та регулярні обстріли Україна не тільки може втратити свої цінності та спадщину, але й може призвести до величезної екологічної катастрофи, коли зникне культурна спадщина багатьох інших країн.

На жаль, наразі немає чіткої стратегії та відповідальних за збереження культурної спадщини, переміщення культурних цінностей через державний кордон, повернення викрадених та втрачених культурних цінностей, тому ми втрачаємо багато, і це потрібно вирішити якнайшвидше, адже Україна – насправді багата земля, і якщо ще деякі культурні цінності можна перемістити в інше місце, щоб зберегти, то багато цінностей просто неможливо перемістити, і ЮНЕСКО повинна разом з Україною співпрацювати в межах їх захисту.

Підбиваючи підсумки сказаного, слід наголосити, що ми спостерігаємо безпрецедентні масштаби втрат світової культурної спадщини новітньої історії, до якої завжди була прикута увага багатьох мільйонів людей.

Сьогодні, на превеликий жаль, Україну через війну залишили мільйони її громадян, які стали біженцями. Вони фактично виявилися вирваними зі звичайного життя і змушені переміщатися на Європейській континент, долаючи немислимі тяготи і втрати. Але рано чи пізно війна закінчиться і люди повернуться до своїх міст, щоб відновити їх і продовжити мирне життя, яке віками берегли на цій давній землі.

Водночас для якнайшвидшого відновлення втраченої культурної спадщини необхідний постійний суспільний моніторинг його стану у місцях активних воєнних дій, оскільки тільки підвищена увага світової спільноти дасть змогу запобігти руйнуванню та пограбуванню культурної спадщини України від війни та міжнародного тероризму.

Abstract. The article reveals the role and importance of UNESCO and the world community in preserving monuments of cultural and historical heritage that are in danger in places of military conflicts. Special attention is paid to monuments of the world cultural heritage in Ukraine, which are threatened with destruction during military clashes. The scope of losses of the cultural potential of Ukraine at this stage was analyzed and ways of preserving the cultural

heritage were planned, including by drawing the attention of the general public to this problem. Particular attention is paid to data collected by UNESCO on damaged cultural objects in Ukraine.

Keywords: UNESCO, cultural heritage, military conflicts, Ukraine, cultural monuments, tourist attractions.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування та збереження об'єктів нерухокої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. 22 с.
2. Литовченко В. В. Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні (1954–2010 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв, 2015. 20 с.
3. Співробітництво України з ЮНЕСКО. *Офіційний сайт Постійного представництва України при ЮНЕСКО*. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/>, <https://unesco.mfa.gov.ua/en/ukraine-and-unesco-cooperation>
4. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>; <http://unesco.kpi.ua/wp-content/uploads/2023/02/Progress Report 2022-eng.pdf>
5. Зорінець С. Україна в ЮНЕСКО: перспективи співробітництва та діяльність щодо внесення об'єктів до Списку Всесвітньої Спадщини. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2015. Вип. 9. С. 71–82.

УДК 94:323.2]:352.073(477.44)

ПОЧАТОК ДЕКОМУНІЗАЦІЇ В КАЛІНІВСЬКІЙ ОТГ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

І. А. Гуменчук, Н. Р. Темірова

Анотація. Дослідження присвячено досвіду декомунізації символічного простору Калинівської об'єднаної територіальної громади в якості прикладу нестолічного розв'язання проблеми. Показано складність і різновекторність сюжету, оскільки прийняття рішення передувала широка громадянська дискусія, учасники якої розійшлися у думках переважно за віковою характеристикою та політичними поглядами. У підсумку реалізації урядової законодавчої ініціативи у міському й селищному просторах замість радянсько-комуністичних з'явилися найменування вулиць / провулків на честь знакових історичних постатей, борців за незалежність України, діячів української культури, компроміс знаходили у нейтральних назвах. Загалом початкові декомунізаційні заходи в Калинівській ОТГ посприяли переформатуванню символічного простору задля утвердження державницької ідеології.

Ключові слова: декомунізація, перейменування, символічний простір, історична політика.

Серед факторів ідентифікації та самоідентифікації важливе місце посідає символічний простір, складником якого виступають топоніми, спрямовані на увічнення найвизначніших подій минулого, державних чи історичних діячів. Вони окреслюють важливі для суспільства сенси. Гостро проблема громадянської ідентичності постала з початком відкритої російської агресії проти України, адже зовнішнє вторгнення виявляється не лише у військово-політичній сфері, але і у свідомісній площині. У такій ситуації з 2015 р. в Україні цілком виправдано активізувалася декомунізаційна пам'яттєва стратегія, спрямована на переосмислення суттєвої частини символічного простору. Оскільки вже здобуто певний досвід перейменування місцевих топонімів, він заслуговує на аналіз особливо з огляду на розгортання з 2022 р. наступного його етапу – деколонізаційного.

В українській історичній науці дослідженням процесу декомунізації займалися О. Гриценко, Г. Касьянов, В. Кулик, О. Толочко, Я. Грицак та інші науковці. Проте переважна більшість відповідних праць присвячена символічному простору Києва та великих міст України. Водночас меморіальне поле невеликих населених пунктів залишається поза увагою, хоча й справляє потужний вплив на формування загальної національної свідомості. Це зауваження повною мірою стосується Калинівської об'єднаної територіальної громади (ОТГ) Вінницької області. Тож метою цієї розвідки є визначення підсумків декомунізації назв вулиць у Калинівській ОТГ на початковому етапі.

Символічний простір міста залежить від багатьох факторів, проте у розрізі політики пам'яті одним із центральних питань постає можливість використовувати політичні та комеморативні інструменти для впливу на формування національної ідентичності. Меморіальні об'єкти,